

Renskötseln i Sverige ur ett historiskt perspektiv

**The reindeer husbandry in Sweden from a historical
perspective**

Foto: Alexandre Buisse

av

Karolina Björck

**Institutionen för husdjurens
utfodring och vård**

**Examensarbete 308
15 hp C-nivå**

**Swedish University of Agricultural Science
Department of Animal Nutrition and Management**

Uppsala 2010

Renskötseln i Sverige ur ett historiskt perspektiv

**The reindeer husbandry in Sweden from a historical
perspective**

av

Karolina Björck

Handledare: Birgitta Åhman

Examinator: Anna Skarin

Nyckelord: Renskötsel, Sverige, historia

Detta arbete har genomförts inom ramen för kursen EX0553, Kandidatarbete i Husdjursvetenskap – C15. Kursen består i huvudsak av en handledd litteraturgenomgång som leder fram till ett examensarbete inom huvudområdet husdjursvetenskap. I kursen ingår undervisning i att söka och värdera vetenskaplig litteratur samt i muntlig och skriftlig presentation.

**Institutionen för husdjurens
utfodring och vård**

**Examensarbete 308
15 hp C-nivå
Kurskod: EX0553**

**Swedish University of Agricultural Science
Department of Animal Nutrition and Management**

Uppsala 2010

Abstract

Where, how and why did reindeer husbandry arise in Sweden? This paper gives a short introduction to the origin of reindeer husbandry, but it mainly describes how it throughout centuries has changed and developed in Sweden. The Sami have gone from a living where reindeer husbandry together with hunting and fishing was part of a barter economy, where meat, milk, fur and hides were important products, to a large scale production with reindeer meat as the main source of income. The large scale production was first relatively intensively practiced and the whole family moved with the reindeer herd. But factors like taxes, difficult weather conditions, diseases, increasing problems with predators and tougher competition for winter grazing lands eventually lead to an extensive production. The present extensive production is characterized by maximized meat production and use of modern technology. Generally, someone in the family has another job alongside the reindeer husbandry.

Reindeer husbandry has throughout history encountered many difficulties, where forest industry, access to grazing lands and predators are three examples.

The authorities have since the 16th century had a large influence and reindeer husbandry has had to adapt to the authorities' laws, regulations and decisions, and has also partly become dependent upon these. Today, reindeer husbandry is very different from the one that was practiced only 150 years ago.

Sammanfattning

Var, hur och varför uppkom renskötseln i Sverige? Denna uppsats ger en kort introduktion till renskötselns uppkomst och ursprung, men beskriver huvudsakligen hur renskötseln i Sverige genom århundradena förändrats och utvecklats. Samerna har gått från ett liv där renskötseln tillsammans med jakt och fiske var en del av en naturhushållning, och där kött, mjölk, päls och skinn var viktiga produkter, till en mer storskalig produktion med renkött som huvudsaklig inkomstkälla. Den storskaliga produktionen bedrevs först relativt intensivt och hela renskötarfamiljen flyttade med renarna. Men faktorer som skatter, svåra väderförhållanden, sjukdomar, ökade rovdjursproblem och hårdare konkurrens om betesmark ledde senare fram till att en extensiv produktion blev den dominerande. Nuvarande extensiva produktion kännetecknas av användandet av modern teknik och maximerad köttproduktion. Oftast har åtminstone någon i familjen annat arbete vid sidan av renskötseln.

Renskötseln har genom tiderna stött på många hinder, där skogsindustrin, tillgång på betesmark och rovdjur bara är tre exempel.

Myndigheterna har sedan 1500-talet haft stort inflytande och renskötseln har hela tiden fått lov att anpassa sig till överhetens lagar, bestämmelser och beslut, och också delvis blivit beroende av dessa. Idag ser renskötseln väldigt annorlunda ut än den som bedrevs för bara 150 år sedan.

Introduktion

Det många tänker på när de hör ordet ”renskötsel” är ofta det utpräglade extensiva produktionssystemet. Rennäringen har alltid byggt på naturens och kulturens egna förutsättningar och renskötseln skiljer sig från övrig djuruppfödning i Sverige, då den är helt naturbaserad. Renen är unik på så sätt att den domesticerade formen används inom sitt

ursprungsområde (Danell, 1999). Renskötseln har genom tiderna haft stor såväl kulturell som ekonomisk betydelse för folk i norr och bedrivs bland annat i Fennoskandia, det vill säga Finland, Sverige, Norge och Kolahalvön (Staaland & Nieminen, 1993).

Då renskötsel endast finns på delar av norra halvklotet tyckte jag att det var ett extra intressant område att lära mig mer om. Jag var intresserad av att lära mig mer om hur renskötseln i Sverige har sett och ser ut. Uppsatsen är inriktad på den samiska renskötseln i Sverige och syftet är att utifrån befintlig litteratur beskriva hur renskötseln sett ut och förändrats genom tiderna. Jag har sammanfattat några viktiga händelser och processer i den samiska renskötselns historiska utveckling, fram till den renskötsel som bedrivs i Sverige idag. Varför och hur uppkom renskötseln? Hur såg renskötseln i Sverige ut tidigare, och hur har den förändrats de senaste 500 åren? Vilka hinder har övervunnits och vilka har varit de största utmaningarna? Vilken är den historiska bakgrunden till den samiska renskötselrätten (det vill säga rätten att bruka mark för bland annat renbete)?

Renskötseln i Sverige har under flera sekel påverkats av skatter, lagar och diverse externa marknadsfaktorer, vilket har format renskötseln till vad den är idag. Man har de senaste 500 åren sett tydliga skillnader i användningsområdena för rennäringen. Under 1900-talet har särskilt mycket hänt med renskötseln. Mjölkningsen är så gott som borta, näringen har mekaniserats, bofastheten bland renskötselarna har tilltagit tack vare att man inte längre måste flytta med renarna och renskötseln har i många fall gått tillbaka till att bara vara en del av inkomsten i hushållet (Svanberg, 2000).

Den enda underarten av ren som domesticerats är den euroasiatiska tundrarenen *Rangifer tarandus tarandus*. Den finns i vildrenens naturliga utbredningsområden, det vill säga i de nordvästra delarna av Europa till Berings sund (Danell, 1999). Klimat- och naturförhållandena på delar av det norra halvklotet passar renarna utmärkt (Skjenneberg, 1989). Tamrenen finns idag i norra Eurasien (det vill säga norra Europa och Asien) på områdena från taigan till kusten mot Norra ishavet och i mycket begränsad omfattning i Nordamerika (dit den introducerades från Europa och Asien), (International Centre for Reindeer Husbandry, 2010, figur 1).

Figur 1. Karta över var i världen renskötsel bedrivs idag, samt vilka folk som bedriver den. Källa: International Centre for Reindeer Husbandry, 2010.

Renskötseln i Sverige ur ett historiskt perspektiv

Människa och ren- en uråldrig relation

Teorierna om hur och var i världen renskötseln har sitt ursprung är många (Skjenneberg, 1989). Vad man dock med säkerhet vet är att såväl vild- som tamrenen har spelat en betydande roll för människans försörjning i de områden där renen funnits (Danell, 1999; Kjellström, 2000; Gordon, 2003). Åtskilliga hällristningar, från södra Frankrike till norra Norge, visar att just renen här haft mycket stor betydelse för människans överlevnad och val av boplats (Staaland & Nieminen, 1993) och Kjellström (2000) menar att vildrenen är det djur som ur ett historiskt perspektiv varit den utan jämförelse viktigaste djurarten för människorna i lappmarkerna.

Vissa antropologiska studier tyder på att domesticeringen av ren började i nuvarande södra Altai, Ryssland, för ungefär 5000 år sedan, medan andra studier istället talar för att domesticeringens ursprung inte är äldre än 3000 år, då man började använda tjudrade renar som lockdjur vid vildrensjakt (Gordon, 2003). Det är alltså fortfarande osäkert när och var

domesticeringen av ren ägde rum, men enligt Vorren (1957) finns det två teorier; diffusionsteorin och evolutionsteorin. Enligt den förstnämnda började man domesticera ren öst om Uralbergen och detta spreds sedan till andra grupper och områden. Evolutionsteorin bygger istället på att oberoende domesticering ägde rum på olika håll, något man grundar på att renen är ett så pass lätt djur att tämja. Tack vare att renen av naturen är ett djur med stark flockinstinkt, kunde människan nämligen lätt sammanföra renarna i grupper och därefter tämja dem (Ruong, 1982; Gordon, 2003).

Från jakt till domesticering

Historien om hur domesticeringen av ren uppkom startade när människan började förflytta sig tillsammans med renhjordar, för att garantera tillgången på färskt kött. Förflyttningarna ledde så småningom till tillsyn av hjordarna och man började sedan tämja renarna. De användes vid bland annat transporter och man hade genom domesticeringen säkrat tillgången på kött, mjölk, hudar och på vissa håll även mediciner (Gordon, 2003).

Det finns beskrivningar sedan långt tillbaka i tiden av folk som lever på jakt av vildren. I mitten av 700-talet beskrev Paulus Diaconus ett hjortliknande djur, av vilkas hudar människorna gjorde kläder och man är tämligen säker på att det var renar han beskrev. Vidare nämnde Diaconus ett jägarfolk, vilka man antar var samerna. Han berättade att folket använde ”ett redskap av trä, böjt likt en båge” och det är tydligt att han talade om är skidorna, vilka var ett viktigt hjälpmedel vid jakten på just ren (Ruong, 1982).

Det finns underlag som visar att renskötseln i Fennoskandia kommit långt redan på slutet av 800-talet, då det finns berättelser om den norske stormannen Ottar, som påstod sig ha 600 tama renar på den tiden (Vorren, 1957; Ruong, 1982). Man har också kunnat fastställa att det inte bara fanns tama lockrenar som användes till jakt av vildren, utan även skötesrenar (vilket krävde en organiserad renskötsel) på den tiden och vi kan vara nästan säkra på att Ottars tama renar sköttes åt honom av samer (Ruong, 1982).

Skatter- vägen till ett renskötersamhälle

Så tidigt som på slutet av 800-talet hade samerna börjat betala skatter till stormannen Ottar. Han tog ut skatt i form av bland annat renskinn och produkter från vilda djur och det finns således uppgifter som visar delar av hur samerna försörjde sig redan på den tiden (Ruong, 1982).

Under medeltiden betalade samerna skatt till birkarlarna, vilka var finnar hemmahörande i trakter av Tammerfors, nuvarande Finland. Skattekrävarrätten gjorde dock att birkarlarna fick betala en liten avgift till den svenska kronan, vilket enligt Ruong (1982) kan ses som ”ett slags lagfästning av deras rövarfärder”. Lundmark (1999) menar istället att det inte finns några historiska källor som visar att birkarlarna var vare sig våldsamma eller utnyttjade sin makt när de handlade med samerna. Skatten som samerna betalade till birkarlarna bestod mestadels av skinn och päls från vilda djur. Produkter från ren hade inte hunnit bli särskilt vanliga och man kan därför dra slutsatsen att renskötseln inte var särskilt långt framskriden (Lundmark, 1999).

Tack vare att statens representanter på 1500-talet samlat och dokumenterat detaljerad information om samernas leverne kan man idag få en inblick i hur de levde förr. Bland annat kan skatte- och handelsregister hjälpa oss att få en bild av hur renskötseln i Sverige såg ut på den tiden (Lundmark, 2006). Det finns källor från tidigt 1500-tal som tydligt visar att samerna

inte hade börjat bedriva någon storskalig renskötsel än och Lundmark (1999) hävdar att man till exempel med hjälp av att titta på hur byområdena såg ut kan se att samernas ekonomi på den tiden inte byggde på någon storskalig renskötsel. Enligt källorna ska varje familj istället haft omkring 10-20 renar, vilka främst användes till transporter, men även till mjölkning och som lockbete vid vildrensjakt (Lundmark, 2006).

När Gustav Vasa på 1520-talet kom till makten var han mycket mån om att samerna skulle få bedriva sin näring i fred och år 1553 bestämdes att samerna skulle betala all skatt till kronan, istället för till birkarlarna (Ruong, 1982). De svenska samerna var i mitten av 1500-talet fortfarande ett jägar- och samlarfolk, det vill säga människorna livnärde sig på att samla växter och jaga vilda djur, och de hade inget behov av att domesticera djur (Danell, 1999; Lundmark, 1999). Under denna tid fanns det runt om i Europa en stor efterfrågan på exklusiv päls och Sverige var en aktiv aktör på marknaden. Samerna var en viktig resurs för den svenska kronan, eftersom de genom skatter försåg staten med värdefull päls från vilda djur (Danell, 1999; Lundmark, 2006). Det fanns hela tiden en oro från den svenska kronans sida att samerna skulle emigrera till Norge eller Ryssland och man försökte hålla kvar samerna genom att inte beskatta dem lika hårt som resten av befolkningen. Välståndet hos de svenska samerna ökade i slutet av 1500-talet, i takt med att handelsmän och fogdar köpte pälsverk av samerna, som i retur fick bland annat smör och mjöl (Lundmark, 2006). Det ökade välståndet ledde så småningom till en ökad befolkningsmängd bland samerna och de fick så småningom problem att försörja sig på enbart jakt och fiske.

I början av 1600-talet låg Sverige i krig och kronan ändrade sin skattepolitik drastiskt. Skinnpriserna runt om i Europa hade gått ner och det överhängande problemet var att försörja den krigande armén. Kronan började år 1607 med den nya skatteordningen att kräva skatt i form av renar och torkad fisk, vilket slog hårdare mot samerna än vad skinnskatterna gjort. En kombination av att skinnhandeln minskade kraftigt (troligtvis på grund av att den tidigare intensiva jakten lett till minskat bestånd av de vilda djuren) och att uttaget av matvaror som skatt, ledde till en försörjningskris bland samerna (Lundmark, 1999). De var nu tvungna att utöka sina renstammar, då kronan började kräva stora mängder renkött i skatt (Danell, 1999; Lundmark, 2006). Samtidigt började kronan hålla egna renhjordar, byggda på skatterenar, det var dock ett projekt som inte varade längre än 19 år, mellan 1601 och 1620. Vid sin topp nådde den enskilda hjorden i Lule lappmark över 1000 djur. I och med övergången till köttproduktion var första steget taget mot en mer storskalig renskötsel i den svenska lappmarken (Lundmark, 2006).

Den storskaliga intensiva renskötselns fall

Det finns pålitliga källor som visar att storskalig renpastoralism var väl utbredd i mitten av 1600-talet, vilket innebar att samerna gått från sin jägar-samlarkultur för att istället vara ett rensköttande folk (Lundmark, 1999). Detta var alltså ett resultat av beskattning och lagstiftning och således ingen utveckling samerna valt själva. En intensiv, storskalig renskötsel började ta form i mitten av 1600-talet. Renost och produkter gjorda av renskinn, till exempel skor, handskar och pälsar, var mycket populära och rennäringens produkter stod för hela 20 % av exporten från de norrländska kuststäderna. I drygt 150 år var den intensiva renskötseln framgångsrik, men med ökad täthet bland djuren, speciellt under mjölkningssäsongen, uppstod problem med ökat smittryck. I slutet av 1700-talet hade stora problem med sjukdomar kommit att bli ett förödande faktum och man fick många gånger lov att upphöra med den intensiva renskötseln för att istället på flera håll ge plats åt en mer extensiv djurhållning. Andra faktorer som man tror slog hårt mot den intensiva renskötseln

var hårdare konkurrens om sommarbetesmark, svåra väderförhållanden och ökade problem med rovdjur, främst varg (Lundmark, 2006).

Konkurrens med jordbruket

Bönderna som brukade jorden vid Norrlands kustområden gjorde ibland resor till Norrlands inland och fjälltrakterna. Där ägnade de sig åt jakt och fiske av olika slag och trängde på så sätt undan de samer som sedan urminnes tider fiskat i vattnen och brukat marken. Kronan började verka för en avskiljning mellan bondenäringen och vildmarksnäringarna och ville att bönderna skulle sluta med jakt och fiske och istället ägna sig åt enbart jordbruk. Kronan verkade också för en differentiering av näringslivet i norr för att få bättre ordning på den skatt som bönder respektive samer betalade till kronan. I ett försök att hindra bönderna från att tränga bort samerna från sina marker och fiskevatten, bestämde sig kronan för att skilja kustlandet från lappmarken och man drog en gräns, den så kallade Lappmarksgränsen, vilken fastställdes sommaren år 1751 (Ruong, 1982). På pappret stod att samerna hade starka rättigheter att få utöva sin renskötsel och sitt fiske ifred ovanför Lappmarksgränsen och att samerna skulle ha rätt att stoppa nybyggen om de visade sig kunna skada renskötseln och/eller fisket. Verkligheten kom dock att bli en helt annan (Lundmark, 1999).

Början av 1800-talet var en mycket svår period för renskötarna i Sverige. Kronan gynnade jordbruket och samernas rätt till land och vatten började tas ifrån dem. Jordbruksprodukter kom in på marknaden och renprodukterna började spela en allt mindre roll. Svåra väderförhållanden, ökat rovdjurstryck och rensjukdomar blev slutet för den småskaliga, intensiva renskötseln (Lundmark, 1999). På bara 60 år minskade antalet skattebetalande samer i Lule lappmark från 400 till 150 stycken, majoriteten emigrerade till Norge. Många fjällsamer emigrerade till norska kusten och renskötseln hade nu på vissa håll övergått till en extensiv, storskalig djurhållning med inriktning på köttproduktion och mindre hantering av djuren (Lundmark, 2006). Hjordarna blev större och ägarna färre. Den minskade befolkningen gjorde att samernas makt också försvagades och nybyggarnas jordbruk trängde mer och mer undan dem.

Lappmarksgränsen hade inte skyddat samernas markrättigheter på det sätt som avsetts. År 1867 gjordes ännu ett försök att akta samernas intressen. En ny gräns (odlingsgränsen) drogs mellan fjällkedjan och lappmarksgränsen, ovanför vilken samerna skulle ha ensamrätt till marken (Danell, 1999). Det beslutades samtidigt att skogslandsmarken nedanför odlingsgränsen skulle få användas som vinterbete, oavsett vem som ägde marken. Ett bakslag kom dock dryga 20 år senare med den första renbeteslagen, 1886 års renbeteslag, som ersatte tidigare förordningar och återkallade rätten till skatteländ i fjällen och samerna stod återigen maktlösa. Genom denna lag övergavs också den enskilda renbetesrätten för att istället bli gemensam (Lundmark, 1999).

Den extensiva renskötseln brer ut sig

Då fjället inte tillät samma möjligheter till olika binärningar som de rikare skogsområdena, blev skötsel av tamren det enda underlaget för livets uppehälle i fjälltrakterna och man hade här stora hjordar för skinn- och köttproduktion (Ruong, 1982). Man skiljer i allmänhet fortfarande på två typer av renskötsel i Sverige, skogsrenskötsel och fjällrenskötsel (Eidlitz, 1969; Ruong, 1982). Typiskt för fjällrenskötseln är att man flyttar långa sträckor mellan vinterbete i skogen och sommarbete i fjällområdet, medan skogsrenskötseln är mer stationär inom skogslandet (Statistiska centralbyrån m.fl., 1999)

I början av 1900-talet uppstod konflikter mellan den intensiva och den extensiva renskötseln. På grund av att gränser mellan Sverige, Norge och Finland (som på den tiden låg under ryskt styre) stängdes, minskade renbetesmarkerna för de svenska rensköterna drastiskt. Samer och renar begränsades till att leva på alltför små områden och den enda utvägen var för vissa att flytta. I nordligaste Sverige bedrev man en extensiv form av fjällrenskötsel, vilken var helt inriktad på köttproduktion. Söder om Kiruna-Karesuando bedrevs istället en intensiv skogsrenskötsel, där man mjölkade renarna. Renarna i det senare skötselsystemet var tvungna att hållas samlade och bevakade även på sommaren, vilket medförde små, täta hjordar. I en intensiv renskötsel med tätt sammanhållna djur, ökar risken för infektionssjukdomar ju tätare man håller djuren. Konflikter uppstod när utflyttade samer och renar från den extensiva skötselformen möttes på samma marker som den intensiva renskötseln. De stora renhjordarna från den extensiva produktionen drog till sig renar från den intensiva och olika renägares djur beblandades med andra hjordar, vilket skapade osämja mellan samerna (Lundmark, 1999).

En skötselform som fick bukt med infektionsproblematiken inom den intensiva renskötseln var den sommarestensiva metoden, som nordsamerna mellan 1870-talet och 1930-talet förde med sig till Torne, Lule och Pite lappmarker. Renarna släpptes ut på en temporär extensiv drift under sommarhalvåret, vilket medförde att mjölkningen av vajorna upphörde och det var en betydande förändring i renskötseln, eftersom kalvarna nu fick dia fritt. De växte bättre och blev friskare, infektionssjukdomarna försvann och produktionen av slaktdjur blev ett dominerande drag i renskötseln. Tack vare en kollektivisering av sommarrenskötseln fick man ner arbetskostnaderna, vilket var ännu en fördel med denna skötselform (Ruong, 1982). Man kan säga att denna metod var början till den senare helt extensiva renskötseln.

En ny renbeteslag kom år 1928, och innebar införandet av det så kallade lappväsendet, med lappfogdar, där länsstyrelserna hade mer eller mindre fullständig makt över renskötseln. Detta medförde att samernas inflytande i princip var obefintligt.

De svenska myndigheterna ansåg i början av 1900-talet att den extensiva renskötseln höll en låg kulturell nivå och de ville att samerna skulle gå tillbaka till det äldre, intensiva skötselsystemet där man mjölkade renarna. Staten startade således en utredning år 1930, vilken resulterade i utfärdanden av detaljerade rekommendationer om hur renskötseln skulle bedrivas.

Förhållandena blev särskilt besvärliga när exceptionellt goda betesår i slutet av 1920-talet och början av 1930-talet ledde till stora renhjordar och därmed ökad trängsel på de redan begränsade markytorna (Lundmark, 1999). Svåra snöförhållanden, med is och skare, under katastrofvintrarna 1934-35 och 1935-36 slog hårt mot renpopulationen, och ungefär hälften av renarna i centrala och norra Lappland dog av svält (Lundmark, 2006). Tre fjärdedelar av de dragrenar som användes i Jukkasjärvi uppges ha dött på grund av dåligt bete i samband med hård, seg snö. Enligt Ruong (1982) var även träden täckta med snö och is, vilket gjorde att renarna inte heller kom åt sin nödföda, hänglavarna.

När kommissionen år 1935 kom ut med sin rekommendationsrapport, hade idéerna om kulturella nivåer förlorat sin betydelse bland politikerna och samerna förkastade rapporten, då de ansåg att kommissionens kompromisser mellan den intensiva och den extensiva renskötseln var för dåliga (Lundmark, 2006). Bland annat skulle lappfogdarna få större makt att styra renskötseln och reglerna för den extensiva renskötseln skulle bli så hårda att den knappast skulle vara möjlig att bedriva (Lundmark, 1999). Samer från hela det svenska

renskötselområdet förklarade på ett riksmöte år 1937 den extensiva renskötseln överlägsen den intensiva (Lundmark, 2006).

År 1971 infördes den idag gällande renbeteslagen, i vilken det sedan dess gjorts en del små ändringar. Den nya lagen innebar betydande förbättringar gällande samernas inflytande. Samebyarna utgör genom 1971 års renbeteslag ekonomiska föreningar med egna styrande, beslutande och kontrollerande organ (Ruong, 1982). I syfte att förbättra de svenska samernas möjligheter att bevara och utveckla sin kultur bildades år 1993 Sametinget, vilket är ett folkvalt parlament och sedan 2007 rennäringens statliga förvaltningsmyndighet. Sametingets ena uppgift är att medverka i samhällsplaneringen och bland annat se till att rennäringens intressen med avseende på bland annat nyttjande av mark och vatten beaktas. (Enoksson, 2010). Det saknar lagstiftande och beskattande rätt, men ansvarar däremot för fördelningen av statens bidrag, till exempel utbetalningar av rovdjursersättning (Sveriges riksdag, 2010). Med Sametinget har samerna blivit erkända som ett ursprungsfolk och därmed fått stärkt inflytande i det politiska livet (Enoksson, 2010), även om det av samerna själva betraktas som för litet många gånger (Svenska samernas riksförbund, 2009).

Skogsbrukets och infrastrukturens påverkan

Den främsta begränsande faktorn för renskötseln i Sverige är generellt sett vinterbetesmarkerna i skogen (Skjenneberg, 1989; Moen & Danell, 2003; Sandström *et al.*, 2006). Före 1850-talet var det bara samerna och lokalbefolkningen som använde skogen i de norra delarna av landet. I mitten av 1800-talet började däremot det kommersiella skogsbruket i norra Sverige ta form, vilket har haft stora effekter på såväl skogs- och landskapsstrukturen som renskötseln. Flera konflikter har uppstått mellan renskötande samer och skogsägare (Staaland & Nieminen, 1993), vilka båda nyttjar skogen och dess tjänster, dock på olika sätt (Skjenneberg, 1989). Genom sättet man avverkar skogen på, kan man antingen göra det lättare eller svårare för lavar att trivas (Berg *et al.*, 2008). Fram till 1940-talet bedrevs skogsbruket i renskötselområdena på ett sätt som var skonsamt mot renbetet, men sedan började det intensiva skogsbruket att ta form (Danell, 2005). Kalavverkningsbidrag till en ogynnsam miljö för såväl mark- som trädlav, vilket resulterade i att markerna blev svårare använda för renskötseln i 30-40 år framåt. De negativa effekterna började märkas från slutet av 1960-talet (Danell, 2005). Ett stort problem med det nya, kommersiella och intensiva skogsbruket var att lavarna, vilka kan utgöra så mycket som 80 % av renarnas föda på vinter och tidig vår, var den hårdast drabbade ekosystemkomponenten (Berg *et al.*, 2008). Hela 30-50 % av potentiellt god vinterbetesmark har försvunnit på grund av det intensiva skogsbruket, menar Berg *et al.* (2008). Det finns data som visar att så mycket som 50 % av lavrik mark har försvunnit på vissa områden bara sedan 1950-talet (Sandström *et al.*, 2006). Enligt Berg *et al.*, (2008) är detta dock en grov uppskattning och inte relaterad till den faktiska markytan där renskötsel bedrivs.

Infrastrukturen i renskötselområdet har under efterkrigstiden byggts ut kraftigt och det finns indikationer på att en utökning av infrastrukturen kommer att fortsätta även i framtiden. För rennäringen innebär utbyggnaden minskade arealer, störningar i form av hinder vid förflyttning, ökat arbete och kostnader för bevakning, samling och transport av djuren (Danell, 2005).

Teknikutveckling

Skoter, fyrhjuling, helikopter, GPS och telefon m.m. är idag betydelsefulla hjälpmedel för rensköterna. I boken "Den sista rajden" (Andersson, 2000) säger sig sammen Olle Blind vara

den förste som anlätade helikopter vid samlingsarbetet av ren. Han menar att det är bra att kunna utnyttja teknik för att underlätta det tunga arbetet inom renskötseln. Blind anser att en ny tid i rennäringen började efter 1950-talet, då man började introducera snöskotern i arbetet. Sedan skotern kom har den varit ett betydelsefullt arbetsredskap för rensköterna. Till de uppgifter man tidigare använde skidor har man istället kunnat börja använda snöskotern och arbetet med flyttning av renhjorden, såväl som samling och vakthållning av den, har därmed underlättats. Samtidigt som skotern blivit en viktig del i renskötseln har den också blivit det mest kostsamma hjälpmedlet (Kuhmunen, 2000).

Mekaniseringen har bidragit till att det behövs färre personer inom renskötseln och näringen har idag gått tillbaka till att i många fall bara vara en sidonäring (Svanberg, 2000).

Rovdjursproblematiken

Rovdjur har alltid varit ett hot mot renskötseln, men med dagens ökade rovdjursstammar och rovdjurspolitik har problemet kommit att bli akut. Renar blir dödade, hjorden sprids, närvaron av rovdjur gör den orolig och mer vaksam, vilket i sin tur leder till att renarna inte får tillräcklig betesro och de tappar då både vikt och kondition. Svenska samernas riksförbund (2009) menar att förvaltningen av rovdjuren inte fungerar i förhållande till rennäringen och att den statliga rovdjurspolitiken inte visar tillräcklig hänsyn till rennäringens behov. De stora rovdjuren inom renskötselområdet lever till 90 % på ett enda tamdjur, nämligen renen. Denna situation är ensam i sitt slag om man ser till resten av världen. Den svenska renstammen är hotad och enligt Svenska samernas riksförbund (2009) skulle en kollaps sannolikt bli följden om rovdjursuttaget fortsätter vara lika högt som idag.

Dagens rovdjurspolitik bygger på att björn, varg, lo, järv och kungsörn ska vara en del av den svenska, biologiska mångfalden (Svenska samernas riksförbund, 2009). Allmänhetens inställning till bevarandet av rovdjur i Sverige, bland annat den omdiskuterade återinförseln av varg i svenska marker, är generellt sett positiv (Graham *et al.*, 2004).

Renägarna saknar möjlighet att påverka hur många rovdjur som får finnas inom renskötselområdet och de har inte heller rätt att försvara sina renar utan tillåtelse från det svenska samhället. Svenska samernas riksförbund (2009) menar att rovdjuren därför är statens ansvar, att staten har skyldighet att ge ersättningar som motsvarar rennäringens kostnader och att det inte tillåts finns fler rovdjur än att man kan bedriva en rationell renskötsel.

Diskussion och slutsats

Renskötseln i Sverige har, liksom nästan all djurproduktion, under flera sekel varit reglerad och utformad efter lagstiftning och diverse politiska beslut. Om man ser till dagens förutsättningar tycks lagar och politik komma att spela en fortsatt stor roll för renskötseln även i framtiden. Det speciella med renskötseln är att samerna själva tidvis har haft väldigt lite att säga till om. Myndigheter och människor med större inflytande än samerna själva har genom århundraden varit med och drivit renskötseln i olika riktningar och ibland har lagstiftare och myndigheter inte förstått de biologiska och sociala förutsättningarna, vilket orsakat problem. Mycket av det som utgjort renskötseln i Sverige verkar inte ha varit grundat på varken natur- eller andra praktiska förhållanden, utan på ibland alltför byråkratiska bestämmelser. Man kan dra slutsatsen att detta leder till en ineffektiv produktion, då man inte optimalt kan anpassa produktionen till rådande natur- och kulturförhållanden. Renskötseln har i alla tider varit tvungen att anpassa sig efter olika yttre faktorer, som beskattning och handel.

Den svenska kronans skattepolitik på 1500- och 1600-talet har sannolikt lett fram till den storskaliga renskötelsen som bedrivs idag. Produktionen har de senaste 500 åren flera gånger ändrat riktning, samerna har gått från småskalig familjeproduktion till storskalig produktion, såväl intensiv som extensiv. Man ska komma ihåg att det inte är samerna själva som drivit utvecklingen, utan oftast har kronans makt och inflytande varit stort.

Renskötelsesområdena har blivit alltmer fragmenterade på grund av bland annat skogsindustri, utbyggnad av infrastruktur och andra markanvändarintressen. Skogsbruket har påverkat förutsättningarna för renskötelsen under de senaste 100 åren genom att begränsa dess möjligheter till att använda markerna på ett optimalt sätt. Lavarna har missgynnats i det skogsbruk som bedrivits i Sverige från mitten av 1900-talet och fram till idag. Man kan dock genom sättet man avverkar skogen på, göra det lättare för lavar att trivas (Berg *et al.*, 2008). För att vända trenden med ökade konflikter gällande rennäringens respektive skogsbrukets intressen tror jag att det är viktigt med en reform av skogsbruket, eftersom man i studier visat att man kan bedriva både renskötelse och skogsbruk på samma marker och man behöver således inte välja bort den ena eller den andra.

Man har sedan mitten av 1900-talet gått mot en alltmer teknikbaserad renskötelse, vilket underlättat arbetet vid till exempel samling och förflyttning av renhjorden. Men samtidigt har beroendet av fungerande och inte alltför dyr teknik ökat. Med behov av tekniska hjälpmedel, som till exempel snöskotern, kommer dyra inköp och underhåll och de ökade kostnaderna har lett till att det krävs högre inkomster, vilket i sin tur lett till att många renskötande samiska hushåll även måste ha en sidonäring av något slag.

Infrastrukturen och skogsbruket har sedan efterkrigstiden blivit alltmer utbredd och intensifierat (Statistiska centralbyrån m.fl. 1999). Detta har påverkat renskötelsen negativt, då vinterbeten i skogsområden successivt försvunnit och renbetesmarkerna fragmenterats och minskat i yta. Idag står renskötelsen i norra Europa inför ett flertal stora utmaningar, där förlust av betesmarker och konkurrens mellan renskötelse och naturvårdsintressen/rovdjur är två stora problem (Svenska Samernas Riksförbund, 2009).

Jag anser personligen att det är viktigt att den svenska renskötelsen även i framtiden får vara en del i jordbruksnäringen. Renskötelsen är dels en viktig inkomstkälla för de svenska renskötande samerna, men den har även en viktig kulturell betydelse. Ett av de största problemen idag tycks vara krympande betesmarker, vilka är den viktigaste resursen i renskötelsen. Ett annat uppenbart och akut hot mot den svenska renskötelsen är de stora förlusterna som rovdjur orsakar. Rådande problem tyder på att man inte kan bedriva renskötelse samtidigt som man har kvar den aktuella rovdjurspolitiken och experter menar att åtgärder måste vidtas snarast för att den svenska renskötelsen inte ska drabbas av en kollaps.

Men ska man se optimistiskt på det hela, så får vi tänka på att renskötelsen övervunnit höga hinder förut och vi får hoppas att den har goda möjligheter att göra det även denna gång.

Referenslista

Andersson, O. 2000. Den sista rajden- samer berättar om livet förr. Jamtli förlag, Östersund.

Berg, A., Östlund, L., Moen, J., Olsson, J. 2008. A century of logging and forestry in a reindeer herding area in northern Sweden. *Forest ecology and management* 256, 1009-1020.

Buisse, A. April 2010. http://sv.wikipedia.org/wiki/Fil:20070818-0001-strolling_reindeer.jpg

- Danell, Ö. 1999. Introduktion till rennäringen – I Svensk rennäring, Statistiska centralbyrån, Svenska Samernas Riksförbund, Statens Jordbruksverk, Sveriges Lantbruksuniversitet, Halmstad. 7-14.
- Danell, Ö. 2005. Renskötselns robusthet- behov av nytt synsätt för att tydliggöra rennäringens förutsättningar och hållbarhet i dess socioekologiska sammanhang. Rangifer Report 10, 39-49.
- Eidlitz, K. 1969. Food and emergency food in the circumpolar area. Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, Uppsala.
- Enoksson, M. Maj 2010. <http://sametinget.se/1103>
- Gordon, B. 2003. *Rangifer* and man: An ancient relationship. Rangifer, Special Issue No. 14, 15-28.
- Graham, K., Beckerman, A.P., Thirgood, S. 2004. Human-predator-prey conflicts: ecological correlates, prey losses and patterns of management. Biological conservation 122, 159-171.
- International Centre for Reindeer Husbandry. April 2010.
http://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=226&Itemid=76&lang=en
- Kjellström, R. 2000. Samerna och landskapet - I Samisk etnobiologi Människor, djur och växter (eds. Svanberg, I., Tunón, H.) 13-58. Nya Doxa, Nora.
- Kuhmunen, N. 2000. Renskötsel i Sverige för och nu. Sápmi, Vasa.
- Lundmark, L. 1999. Så länge vi har marker. Prisma, Stockholm.
- Lundmark, L. 2006. Reindeer pastoralism in Sweden 1550-1950. Rangifer Report No. 12, 9-16.
- Moen, J., Danell, Ö. 2003. Reindeer in the Swedish mountains: An assessment of grazing impacts. Ambio 32, 397-402.
- Ruong, I. 1982. Samerna i historien och nutiden. BonnierFakta bokförlag AB, Stockholm.
- Sandström, C., Moen, J., Widmark, C., Danell, Ö. 2006. Progressing toward co-management through collaborative learning: forestry and reindeer husbandry in dialogue. International journal of biodiversity science and management 2, 326-333.
- Skjenneberg, S. 1989. Reindeer husbandry in Fennoscandia - I Wildlife production systems: economic utilisation of wild ungulates (eds. Hudson, R.J., Drew, K.R., Baskin, L.M.) 207-222. Cambridge university press, Cambridge.
- Staaland, H., Nieminen, M. 1993. World reindeer herding: Origin, history, distribution, economy - I Proceedings of the VII World Conference on Animal Production, 1993, Edmonton, Canada, World Conference on Animal Production, 161-203.
- Statistiska centralbyrån m.fl. 1999. Svensk rennäring, Statistiska centralbyrån, Svenska samernas riksförbund, Statens Jordbruksverk, Sveriges Lantbruksuniversitet, Halmstad.
- Svanberg, I. 2000. Samisk etnobiologi - I Samisk etnobiologi Människor, djur och växter (eds. Svanberg, I., Tunón, H.) 13-58. Nya Doxa, Nora.
- Svenska Samernas Riksförbund 2009. SSR:s rovdjurspolicy. Antagen av Samernas Landsmöte i Umeå den 12-13 juni 2007. Reviderad 2009-06-23. Svenska Samernas Riksförbund, Umeå.
- Sveriges riksdag. Maj 2010. <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1992:1433>
- Vorren, Ø., Manker, E. 1957. Samekulturen – en översikt. Tromsø museums skrifter 5, 15-27.

Nr	Titel och författare	År
298	Calcium homeostasis at calving in cows milked prepartum 30 hp E-nivå Sabine Ferneborg	2010
299	Placantan och livmoderns samspel och inverkan på utvecklingen av mjölkkörtelvävnad The interplay between uterus and placenta and their effect on mammary gland development 15 hp C-nivå Carolin Engström	2010
300	Krafftoders påverkan på hästars prestation The impact of concentrates on exercise performance of the horse 15 hp C-nivå Jonna Kangas	2010
301	Mykotoxiner och deras effekt på hästens hälsa Mykotoxins and their effects on horse health 15 hp C-nivå Helen Pilskog	2010
302	Olika mastitpatogenerns inverkan på mjölk kvalitet och juverhälsa Different mastitis pathogens impact on milk quality and udder health 15 hp C-nivå Sara Andersson	2010
303	Reproduktion och odling av ål The reproduction and culture of eel 15 hp C-nivå Pernilla Norberg	2010
304	En översikt av kvävetets kretslopp i vall, mjölkkor och gödsel - hur kan vi minimera miljöpåverkan? An overview of nitrogen cycling in ley, dairy cows and manure – how do we minimize the effects on the environment? 15 hp C-nivå Cecilia Stattin	2010
305	Inhemsk trindsäd i fodret till suggor och smågrisar Domestic leguminous plants in the feed for sows and piglets 15 hp C-nivå Joanna Oliver	2010
306	Kostfibers betydelse för grisars välfärd The importance of dietary fibre for the welfare of pigs 15 hp C-nivå Pernilla Hultman	2010
307	Vaktelproduktion för ägg och kött Quail production for eggs and meat 15 hp C-nivå Lisa Andersson	2010

I denna serie publiceras examensarbeten (motsvarande 15 eller 30 högskolepoäng) samt större enskilda arbeten (15-30 högskolepoäng) vid Institutionen för husdjurens utfodring och vård, Sveriges Lantbruksuniversitet. En förteckning över senast utgivna arbeten i denna serie återfinns sist i häftet. Dessa samt tidigare arbeten kan i mån av tillgång erhållas från institutionen.

DISTRIBUTION:
Sveriges Lantbruksuniversitet
Institutionen för husdjurens utfodring och vård
Box 7024
750 07 UPPSALA
Tel. 018-67 28 17
